

IMMANUEL KANT
sau despre
„PROIECTUL PĂCII INTERNAȚIONALE”

Conf. univ. dr. Gabriela Pohoată,
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

gabriela_pohoata@yahoo.com

Abstract: *The aim of our analysis is to bring into life a text from Kant's philosophical thinking, considered by most political thinkers and international law experts as an utopist, a philosopher of the transcendental idealism. What we focused on was the importance of a proper understanding of the Kantian message, in the today's global world, when a global ethics is desirable, based on universal norms admitted in a "society of states". Kant's plan of organizing the world foresaw a State Union, as the only way to prevent war and eliminate violence. Kant is, in our opinion, not only a thinker of the modern epoch; his ideas are still vivid nowadays.*

Keywords: *permanent peace, the public right, morals, politics, the civil constitution of states, equality, the free states federation.*

Filosofia lui Kant ne oferă „firul călăuzitor” pentru examinarea „a ceea ce în genere poate fi interogat, a ceea ce trebuie să fie interogat, a ceea ce a devenit de nesuștinut, și a cărui dovedire trebuie aflată, dacă se vrea să fie neîndoielnic asigurat”.¹ În felul acesta, filosofia lui Kant este un „îndemn la critică”, este „aceea care conține posibilitatea unei perspective, din care filosofii ar putea determina care este stadiul istoric al chestiunii ce le este pusă prin ideea de filosofie survenită din natura omului”².

1. Nu ne-am putea forma o imagine adecvată a lui Kant, fără a ține cont de lucrările sale cu caracter istorico-politic. De altfel, scrierile politice au fost elaborate într-un interval de timp mare, cu precădere în perioada de maturitate creatoare a filosofului. *Ce este iluminismul?* și *Idei pentru o istorie universală cu intenție cosmopolită* au fost publicate în 1784, după apariția *Criticii rațiunii pure* (1781). Textele cu semnificație politică mai pronunțată urmează *Criticii facultății de judecare* (1790). Cele mai importante sunt: *Teorie și practică* (1792), *Pacea eternă* (1795), *Metafizica moravurilor* (1797), *Conflictul facultăților* (1798). Kant nu a scris niciun tratat politic. Majoritatea lucrărilor sunt de dimensiuni reduse și se adresează publicului larg. Ele reprezintă ecoul german la Revoluțiile americană și franceză, reflectând speranța în spiritul reformist și tolerant al Prusiei lui Frederic cel Mare.

Kant ajunge mai târziu la gândirea politică. Abia atunci când este obligat de cei care îl contraziceau să se explice asupra schimbărilor provocate de Revoluția franceză, filosoful prusac se angajează într-o reflecție asupra legitimității puterii și a fundamentelor păcii. Mâhnit de violența Terorii din 1793, el nu mai este deloc receptiv la idealul republican francez și se hotărăște să apere exigențele dreptului și ale moralei în politică, mai mult ca protector al raționalismului critic al secolului al XVIII-lea.

Poate nu întâmplător un ilustru „kantian”, vorbind despre „poziția istorică” a lui Kant scria: „În el se concentrează, într-o unitate vie, tot ceea ce se simțise mai înainte ca principii active în gândirea modernă”; „Marea putere de stăpânire exercitată asupra

¹ J. Ebbinghaus, (1947), *Kant und das Jahrhundert*, în „*Studium Generale*”, H.7, p. 524.

² Idem, p. 525.

mișcării filosofice, mai întâi cea a epocii sale, constă în primul rând în incomparabila întindere a orizontului său spiritual, și în siguranța cu care, pornind de la punctul său de vedere, a știut să situeze, într-o relație exactă, și cele mai apropiate și cele mai îndepărtate lucruri... Nu există aproape nicio problemă a filosofiei moderne, pe care el să nu o fi tratat, niciuna a cărei soluționare, chiar în cazul în care a atins-o numai ocazional, să nu poarte amprenta proprie a spiritului său. Dar această universalitate este numai un conținut exterior, și nu sâmburele măreției sale, care constă mai degrabă în energia demnă de admirație cu care el a reușit să aducă la întrepătrundere unitară mulțimea materialului ideatic și a reușit să-l prelucreze și să-l integreze sistematic”.³

Analiza textelor istorico-politice ne arată că marea întrebare pe care și-a pus-o Kant este de a ști în ce fel este posibil un stat republican, de vreme ce omul este un animal care are nevoie de un stăpân și care, deși l-a găsit în persoana lui Hristos, l-a ucis. O altă întrebare era: în ce trebuie să constea autoritatea pentru ca un stat republican (în formele sale legale, ca monarhie, aristocrație sau republică) să fie posibil? *Proiectul pentru pacea eternă* (primul text al lui Kant tradus în franceză) schițează o soluție ironică, pe care Kant nu a considerat-o realizabilă, în măsura în care setea de onoruri și de avuții (monograma pasiunilor), guvernată exclusiv de orgoliu, nu ar putea ocroti marile mișcări prin intermediul cărora, însuflețit de un spirit patriotic, poporul ar ajunge la consens. În tematica filosofilor istoriei, se disting două puncte de vedere majore: pe de o parte, abderitismul, care reduce istoria la desfășurarea nebuniei umane, pe de altă parte, filosofia critică, susținută de speranța (postulatele) că omenirea ar evolua de la închis la deschis, de la curb la drept, de la finit la infinit (cele trei corelații istorice). Filosofia critică plasa însă într-un viitor nedefinit (totuși nu infinit de depărtat) realizarea acestor trei corelații.

Ideile politice kantiene reprezintă o extensie a filosofiei sale morale. Noutatea adusă de Kant în filosofia politică rezidă în faptul că a privit politicul inseparabil de etic, subordonându-l acestuia. Singura politică demnă de prețuit este cea care pleacă de la morală și se întemeiază pe maximele acesteia. Imperativul categoric asigură extinderea teoriei morale kantiene către sfera socială și politică. În același timp, garantarea autonomiei presupune un spațiu de exercitare a libertății, potrivit legii morale, care în textul kantian cunoaște mai multe formulări; ne vom opri, desigur, la cea care vizează politicul: „Acționează în așa fel ca și cum prin intermediul maximelor tale ai legifera într-un imperiu universal al finalităților”. Acesta presupune existența relațiilor cu alți indivizi și a unui sistem de principii politice care să le organizeze. Prin aceasta, teoria politică a lui Kant este derivată din teoria morală, iar sfera politicului este supusă legislației interne dezvoltate în teoria morală.

Acțiunea politică și raționalitatea Constituției Statului trebuie testate potrivit criteriului formal și universal oferit de legea morală. Legalitatea constituie, așadar, punctul comun politicului și moralității. Diferența dintre teoria politică și cea morală (în ciuda sursei lor comune), așa cum emerge din „Întemeierea metafizicii moravurilor”⁴ este că legea politică reglementează doar aspectele exterioare ale acțiunii indivizilor, indiferent de motivația interioară a legii, adică respectarea ei ca lege morală. Îndatoririle politice și etice care derivă din reglementările legale nu se suprapun. O persoană legală poate satisface o datorie specificată printr-o lege politică (o obligație în absența oricărei motivații morale). Astfel, obligațiile care ne revin prin prezența în societatea civilă a statului pot fi îndeplinite „chiar și de o națiune de diavoli atâta vreme cât posedă intelect”.

³ W. Windelband, (1911), *Die Geschichte der neueren Philosophie*, II, 5. Aufl., Leibniz, p. 1-2.

⁴ Imm. Kant, (2006), *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Humanitas, București.

În ultimele sale texte (*Elemente metafizice ale dreptății*, 1797; *Conflictul facultăților*, 1798), Kant își completează reflecția asupra societății, subliniind necesitatea de a supune politica exigențelor morale. În acest sens, Kant face o distincție între acțiunile „morale”, caracterizate de bunăvoință și căutarea binelui, și acțiunile „legale”, care respectă legile civile stabilite pentru organizarea societății. Desigur, recunoaște el, existența unei societăți totalmente morale nu se poate realiza pe pământ: este doar un ideal. O societate de oameni dreți ar fi o societate perfectă. Dar existența socială nu se poate baza pe virtuțile indivizilor care o compun. Cel care nu recunoaște în el însuși legea morală trebuie, totuși, să o respecte ca fiind o constrângere exterioară. Vedem astfel cum morala poate servi drept călăuză pentru legislator. Justiția legală trebuie să se inspire de aici, îndeosebi când își propune să promoveze pacea în vederea statului „republican”. Pentru Kant, asocierea dreptului și a moralei se realizează și în celălalt sens, întrucât, în opinia sa, justiția legală creează condiții favorabile pentru bunăvoință. În fond, tocmai această legătură fundamentală stabilită între idealul moral și viața juridică este cea care va permite evitarea războaielor și protejarea libertății umane.

Pentru a apăra locul fundamental al moralei, Kant insistă pe scopurile guvernării politice. El arată că omul trebuie considerat scopul acțiunii politice și nu un mijloc în slujba statului. În acest sens, el distinge două contexte complet diferite: cel al războiului și cel al păcii. În primul, oamenii sunt folosiți ca mijloace, în vederea unor scopuri pe care nu le cunosc: căutarea puterii statului și a hegemoniei externe. Iar cea care conduce atunci politica este ordinea legală, nu morala. În contextul păcii, oamenii trebuie să fie în măsură să condiționeze alegerile statului și atunci politica este călăuzită de scopurile morale. Sub semnul subordonării publicului față de morală și drept a gândit Kant celebrul proiect filosofic de pace eternă.

2. În temeiul afirmării superiorității moralei și a observării caracterului machiavelic al politicii curente, Kant va încerca să subordoneze politica moralei și dreptului: „Politica adevărată, notează filosoful, nu poate face niciun pas fără ca mai întâi să-și fi adus omagiul moralei, și deși politica în sine însăși este o artă grea, totuși, împreunarea ei cu morala nu e nicio artă, căci morala despice nodul pe care politica nu-l poate dezlega de îndată ce amândouă intră în conflict. Dreptul oamenilor trebuie considerat sfânt, oricât de mari jertfe ar trebui să facă puterea stăpânitoare. Orice politica trebuie să plece genunchii în fața dreptului”. (Kant, 1968:243, 244).

Scopul Statului, după Kant, este numai protecția dreptului; statul trebuie să asigure cetățenilor posibilitatea de a se bucura de drepturile lor, dar nu trebuie să se amestece în activitățile individuale, nici să îngrijească de activitățile individuale. El și-a îndeplinit funcția sa, când a asigurat libertatea tuturor; în acest sens trebuie să fie Statul de drept. În mai multe texte politice, el își arată preferința clară pentru ordinea întruchipată de drept: e mai bun un stat puternic care îi oferă suveranului puterea de a garanta dreptul, decât un stat slab ce duce la haos: „Împotriva supremului legislator al statului nu există nicio rezistență legitimă din partea poporului, fiindcă nu există stare juridică posibilă decât grație supunerii față de voința legislativă pentru toți. Ca atare, nu putem admite în niciun fel dreptul la răzvrătire, dar și mai puțin la rebeliune(...). Pentru ca poporul să fie autorizat la rezistență, (...) ar trebui ca legislația să conțină o dispoziție prin care ea nu ar mai fi suverană.”⁵

Kant reia ideile lui Montesquieu și recunoaște existența a trei puteri în stat (legislativă, executivă și judecătorească), însă consideră că această triadă trebuie văzută ca o ficțiune: ea amintește faptul că orice concentrare excesivă a puterii devine un leagăn al despotismului. În schimb, nu trebuie să pună în discuție unitatea dreptului. Cele trei puteri nu sunt, de altfel, „separate”, ci complementare. Ele sunt mai clar ierarhizate:

⁵ Imm. Kant, *Metafizica moravurilor*, op.cit., Partea I: *Doctrina dreptului*, p. 46.

executivul și puterea judecătorească pornesc din legislativ, care încarnează puterea „suverană”. Dincolo de această distincție, Kant refuză să se pronunțe asupra organizării instituționale a statului. Fiecare dintre cele trei forme ale puterii (monarhie, aristocrație sau democrație) poate fi bună sau rea, în funcție de atitudinea suveranului. Așadar, variabila principală nu este organizarea puterii, ci respectarea dreptului.

În acest sens, Kant identifică doua posibilități. Puterea nedreaptă este guvernarea „despotică”. Aceasta neagă dreptul și duce la separarea interesului statului de libertatea indivizilor. Puterea conformă cu dreptatea este guvernarea „republicană”, adică o guvernare în care ideea de drept prevalează și unde, în consecință, se întâlnesc interesul statului și libertatea indivizilor. În această republică de tip kantian, subiectul este conceput „cetățenie”, care nu este nici servitutea și nici libertatea absolută. Aceasta este concepută ca fiind consimțământul individului față de putere, dar în mod liber. Regăsim aici inspirația rousseauistă a lui Kant, o inspirație care își propune să concilieze implicarea cetățenilor în viața politică și necesara lor obediență față de legile stabilite în numele întregii comunități.

În 1795, când începe războiul dintre monarhiile creștine și Franța revoluționară, Kant își extinde meditația asupra dreptului privind relațiile dintre state. *Proiect pentru o pace perpetuă* visează la o umanitate reconciliată cu ea însăși, datorită stabilirii unei ordini juridice extinse la nivel internațional. Obiectivul mărturisit al Proiectului este mai mult decât ambițios: războiul, care amenință neîncetat popoarele, trebuie înlocuit de o ordine a libertății, o ordine în care toate ființele umane ar putea trăi în pace. A gândi pacea nu este o iluzie politică, le amintește Kant eventualilor săi detractori: este un ideal spre care umanitatea trebuie să tindă. „Despre pacea perpetuă”, tratat tipărit de Kant în 1795, prezintă principiile filosofice ale dreptului internațional. Kant susține că vocația umanității este de a forma un Stat unic; timpul când popoarele se vor uni în acest mod este încă departe, dar nu putem tăgădui că tendința este în acest sens, nici nu ne putem îndoi că scopul va fi atins. Și în acest caz, este vorba de principiu regulativ, adică de un criteriu rațional, care servește ca punct de reper pentru interpretarea realității. Kant observă că formația dreptului internațional este într-un anumit mod analogă aceleia a dreptului intern al Statului. Statul actual este efectul unei sinteze de elemente, odinioară discordante: indivizii s-au luptat multă vreme până a fost posibilă instaurarea unei puteri unitare deasupra elementelor izolate, în opoziție între ele. Kant, după terminologia timpului său, spune că, după cum starea naturală a fost depășită de indivizi, pentru că imperativul categoric i-a obligat să se asocieze într-un regim de conviețuire civilă, tot așa va veni timpul când și statele vor depăși această condiție, deoarece și pentru ele e în vigoare același imperativ; aceasta va însemna sfârșitul oricărui război, după cum constituția Statului a însemnat sfârșitul luptelor individuale neînfrânate. Statele trebuie, în sfârșit, să iasă din starea naturală, stare quasi pre-juridică, în care se găsesc acum, și să constituie astfel un stat cosmopolit, pentru a urma imperativul categoric: „Nu trebuie să mai existe război.” Kant nu s-a mărginit numai să indice acest îndepărtat ideal de unificare juridică a umanității, ci a vrut să indice și mijloacele care ar putea să grăbească îndeplinirea lui. El enunță, de aceea, articolele unui fel de tratat internațional, care trebuie să asigure umanității pacea perpetuă. În afară de „articolele definitive”, enunță și unele „articole preliminare” sau provizorii ale acestui tratat, adică o serie de principii destinate a evita diferendele internaționale și, când aceasta nu este posibil, să le asigure un anumit caracter juridic. În fond, Kant oferă o veritabilă schițare de „politică internațională”, demonstrând că pacea între state interzice pregătirea unui viitor război: un stat, oricare ar fi el, nu poate fi cucerit prin schimb, ereditate, vânzare sau dăruire. Armate gata de luptă trebuie să-și înceteze cu timpul existența, pentru că reprezintă un pericol pentru celelalte state. Niciun stat nu are voie să se amestece în rânduielile și guvernarea altui stat cu forța. Dacă se ajunge la război,

statele să nu-și permită acte care să împiedice convingerea într-o pace viitoare.

Aceste condiții, Kant le vede posibile numai în constituția republicană a unui stat. „Dreptul popoarelor” trebuie fundamentat pe federalismul statelor libere. De altfel, după gânditorul german, „*starea federativă a Statelor* este singura stare legală compatibilă cu libertatea lor. Așadar, acordul politicii cu morala nu este posibil decât într-o uniune federativă. (Ibidem:249). Modelul federal este soluția cea mai bună, pentru ca el menține independența fiecărui stat și păstrează diviziunile naturale dintre popoare. În plus, favorizează comerțul privat, care constituie o piedică naturală împotriva războiului. Toate aceste motive îl determină pe Kant să refuze ipoteza unei „republici universale” (altfel spus, un stat unificat la scară mondială). Dar pentru aceasta, legislația internațională trebuie să dovedească realism și modestie. Dreptul cosmopolit nu trebuie să ignore realitatea războiului. El nu trebuie să caute să constrângă constituțiile civile interne ale statelor. Mai modest, el trebuie să se limiteze la a stabili condițiile unei coexistențe universale între popoare. Tocmai în aceste condiții, pacea internațională ar putea întări buna înțelegere internă a republicilor și, în definitive, promovarea stării de libertate.

Kant nu-și ascunde părerea despre înclinarea spre răutate și dușmănie a naturii umane. *Dreptul universal* trebuie limitat prin condițiile unei ospitalități generale. Pornind de la premisa că natura s-a îngrijit ca oamenii de pretutindeni să poată trăi, Kant consideră că ea a vrut ca ei să poată trăi.

Kant încheie această foarte actuală scriere⁶, reamintind că numai o constituție republicană este unica și corespunzătoare constituție, conformă drepturilor omului, cu toate că nu este deloc ușor de realizat. Dar, acest ideal este posibil, deoarece depinde „numai de o bună organizare a statului”, nu de moralitate. Politica și moralitatea, analizate pe larg, pot să coexiste într-un raport de sprijin reciproc. Ideea dreptului popoarelor presupune existența unor state independente unele față de altele.

Kant făcea o distincție absolută între republicanism și despotism. El s-a ridicat împotriva „politicii coloniale” a statelor, care se exercita prin vinderea sclavilor negri în America și prin jefuirea și oprimarea statelor și popoarelor din America de Sud. El a observat că această „colonizare” nu folosea decât puterilor coloniale. Kant le dădea epitetul de „imoralitate”, afirmând că cele observate de el duc la concluzia contradicției dintre politică și morală.

Kant considera că este posibil să se învingă egoismul acestor state. Ideea dreptului popoarelor presupune separarea multor state învecinate, dreptul lor la independența unora față de celelalte. Aceasta ar duce la „morală universală”.

Kant a subliniat ideea că legea morală nu înseamnă o depășire a posibilităților omului. Rigorismul uneori critic al concepției etico-juridice kantiene nu a negat fericirea câtuși de puțin. Convingerea lui Kant era că virtutea, efortul pentru realizarea datoriei, se pot armoniza foarte bine cu dorința firească de fericire a oamenilor. În al doilea rând, îndatoririle exigente pe care le propune Kant omului liber sunt simultan o prețuire renașcentistă a omului ca om.

Filosoful francez E. Boutroux a subliniat că⁷, după Kant, moralitatea nu este un privilegiu rezervat câtorva „aleși”. Democratismul kantian se extinde deci și asupra moralei. Iar ceea ce s-ar putea numi „rigorism” este, în fapt, repulsia față de morala plăcerii egoiste, care domnea în cercurile aristocratice. Cheia concepției kantiene este afirmația sa din *Critica rațiunii practice*: „Omul, și împreună cu el orice faptură rațională, nu este mijloc, ci este scop în sine însuși”⁸.

În contextul acestei analize a criticismului kantian, programatica scriere *Spre pacea*

⁶ Imm. Kant, (1943), *Spre pacea eternă*, București, Casa Școalelor, pp. 115-174.

⁷ E. Boutroux, (1926), *La philosophie de Kant*, Paris, Vrin.

⁸ Imm. Kant, (1999), *Critica rațiunii practice*, Ed. Iri, București.

eternă înscrie o dublă semnificație: (a) ca aplicare a principiilor raționale la istorie și politică și (b) ca sursă permanentă de inspirație pentru noi proiecte de concepere a colaborării între state în scopul asigurării păcii și al afirmării libere a fiecărui popor. În acest sens, Kant scria: „Întrucât rațiunea de la tronul supremei puteri, moralicește legiuitoare, condamnă categoric războiul ca procedură și socotește starea de pace ca pe o datorie nemijlocită, aceasta nu se poate întemeia sau asigura fără un tratat al popoarelor între ele: de aceea trebuie să fie o uniune de un fel deosebit, care s-ar putea numi *uniunea păcii* (subl. ns.) și s-ar deosebi de tratatul de pace prin aceea că acesta din urmă pune capăt numai unui război, pe când uniunea amintită ar căuta să pună capăt tuturor războaielor și pentru totdeauna”⁹.

Proiectul lui Kant se situa în contextul mai multor căutări de acest gen. Căci în secolele XVII și XVIII se credea cu toată convingerea în puterea rațiunii și în efectele ei salutare, în primul rând într-un progres al culturii și civilizației. Între proiectele mai cunoscute sunt de menționat: B.de Saint-Piere, *Le projet de paix perpetuelle* (1713); W.Penn, *The Peace of Europe*. Se adaugă aici un proiect al lui J.J.Rousseau. Spre deosebire de acestea, Kant considera proiectul nu ca pe un lucru realizabil imediat, ci ca pe o idee regulativă, realizabilă printr-o „apropiere progresivă la nesfârșit”. Totuși, preciza I. Petrovici, „proiectul lui Kant a rămas de mare actualitate nu numai ca idee regulativă, ci chiar ca încercare concretă de a întrupa aievea ceva similar. Societatea Națiunilor de la Geneva ar corespunde *grosso modo* ideilor lui Kant: o federație de state libere, aranjându-și diferendele fără recurgere la război”¹⁰.

În acest sens, rămân mereu actuale ideile acestui proiect de „pace eternă”, menit să asigure o ordine a lumii în care războaiele și consecințele lor să fie evitate. O asemenea „ordine a păcii” poate fi asigurată prin trei condiții fundamentale: 1) Constituția fiecărui stat să fie republicană, iar la hotărârea asupra războiului și păcii este necesar și acordul cetățenilor statului; 2) este necesară fundamentarea unei „uniuni a păcii” statelor libere; 3) trebuie stabilite liniile unui drept internațional care să reglementeze raporturile dintre state. Dreptul cosmopolit trebuie să se limiteze la condițiile unei solidarități universale. Două suplimente și un apendice completează acest text care se deschide către formula transcendențială (*a priori*) a dreptului public. „Toate acțiunile referitoare la dreptul altuia, al căror precept nu e susceptibil de a fi făcut public, sunt injuste”¹¹. Pacea perpetuă este domnia viitoare a dreptului public, în care se vor reconcilia morala și politica.

3. Fără îndoială că opera lui Immanuel Kant marchează etapa cea mai importantă în istoria doctrinei pacifismului. Lucrarea *Zum ewige Frieden* reprezintă concluziile practice ale conceptelor sale sociologice asupra războiului și a păcii. Se pronunță pentru crearea unui Congres al Statelor, împărtășind ideea că pacea se va statornici definitiv pe măsură ce libertatea popoarelor va fi câștigată și războiul înlăturat pentru totdeauna. Planul lui Kant de organizare a lumii preconiza o Uniune de state, aceasta fiind, după el, singurul mijloc de a împiedeca războiul și de a înlătura violența. Kant credea că războaiele pot fi înlocuite cu arbitrajul. De altfel, toate principiile stabilite de către el în *Spre pacea eternă* sunt astăzi aproape universal recunoscute. Aceasta ne arată că doctrine de acest fel nu sunt numai exerciții dialectice, ci chiar factori istorici, care însoțesc și reglementează progresul real.

Kant a crezut în progresul umanității, într-o vreme în care alții susțineau, dimpotrivă, că numai individul poate progresa, nu însă genul uman. Acestei opinii, Kant îi opune un raționament caracteristic. Dacă noi, zice el, avem datoria de a conlucra pentru cel mai mare bine al umanității, trebuie să avem credința că eforturile noastre nu

⁹ Imm. Kant, *Spre pacea eternă*, op.cit., p. 211.

¹⁰ I. Petrovici, (1994), *Douăsprezece prelegeri universale despre Imm. Kant*, Ed. Agora, Iași, p.210.

¹¹ Imm. Kant, (1943), *Spre pacea eternă*, op.cit., p.115-174.

au fost zadarnice. Astfel, ca un corolar al datoriei noastre, trebuie să acceptăm credința în perfectibilitatea genului uman. Și într-adevăr, nu ar avea sens să ne simțim legați de o datorie, dacă nu am crede în eficacitatea îndeplinirii ei, fie chiar îndepărtate.

Argumentele kantiene în această direcție sunt, pe de o parte, aristotelice, iar pe de alta, platoniciene. De la Aristotel, Kant preia ideea că natura funcționează pe baza unor silogisme care actualizează esența umană. Platon, prin Diotima, înfățișează perpetuarea speciei umane drept binele suprem. Sinteza kantiană prevede actualizarea rațiunii umane într-un proces istoric a cărui unitate de măsură este nu ființa individuală, ci întreaga rasă umană. Sursa acestui proces de actualizare a rațiunii este esența morală umană, iar obligația noastră este de a o actualiza, devenind astfel raționali. Motorul acestui proces este ceea ce Kant numește „sociabilitatea asocială” a indivizilor, sintagmă ce desemnează natura armonică și, în același timp, conflictuală a speciei umane. Din punct de vedere politic, tensiunea caracteristică omului este exemplificată de constituția republicană a societății civile, care garantează armonia socială prin restrângerea tendinței de uzurpare a libertății celorlalți. Antagonismul devine instrumentul preferat al naturii, prin care aceasta scoate la suprafață cele mai bune calități umane și aproximează binele supreme. Din punct de vedere politic, binele suprem se regăsește în constituționalismul republican și în pacea eternă.

Asemenea idei au influențat profund posteritatea, mai puțin cea imediată. Romanticii și Hegel sunt primii care au respins filosofia politică și morala kantiană, în ciuda faptului că propria lor interogație filosofică și politică se desfășura în cadrul teoretic și terminologia create de Kant. Herder, contemporanul lui Kant, l-a atacat repetat în numele historicismului (iar Kant i-a replicat ridiculizând lipsa de principii universale și necesare a întreprinderii herderiene, precum și defectele logice de argumentare ale autorului). Schiller și Humboldt i-au reproșat lipsa de atenție față de psihologia și caracterul uman, în vreme ce Fichte, Schelling sau Novalis au subliniat caracterul rațional al programului kantian, insistând asupra sentimentului vieții, organicismului, trăirilor individuale, ontologiei pozitive a moralității etc. Probabil critica cea mai semnificativă a filosofiei morale și, implicit, politice kantiene, se datorează lui Hegel și observațiilor sale privind vacuitatea legii morale și insuficiența libertății negative kantiene (vezi: Hegel, *Prelegeri de filosofia dreptului*).¹²

După o lungă perioadă de reflux, interesul pentru Kant este reactualizat în urma colapsului totalitar al secolului al XX-lea. Conceptul de societate civilă a lui K. Popper, libertatea negativă discutată de Issaia Berlin sau libertatea pieței economice față de imixtiunea politică susținută de Fr. Hayek, sunt exemple tipice de vocabular politic kantian. Liberalismul anglo-american contemporan, în variantele lui Jh. Rawls, R. Nozick, s-a inspirat substanțial din filosofia kantiană. Kant a jucat un rol considerabil atât la filosofii care i-au urmat imediat (postkantienii) cât și mai târziu, la finele veacului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea (neokantienii).

În ciuda diferențelor evidente, toate programele filosofice și politice de mai sus au în comun idealurile de libertate, raționalitate și civilitate pe care le întruchipează filosofia kantiană. Proiectul filosofic kantian *Spre pacea eternă*,¹³ în ciuda aparenței de nerealism și utopie, se dovedește a fi cu acțiune de durată, îndeosebi după înființarea „Societății Națiunilor”, actual încă în reșezarea relațiilor umane în lumea contemporană.

¹² G.W.F. Hegel, (1969), *Prelegeri de filosofia dreptului*, Ed. Academiei, p. 18.

¹³ Imm. Kant, (1991), *Scrieri moral politice*, Ed. Științifică, București, p.388-429.

